

Lilla Björkudden

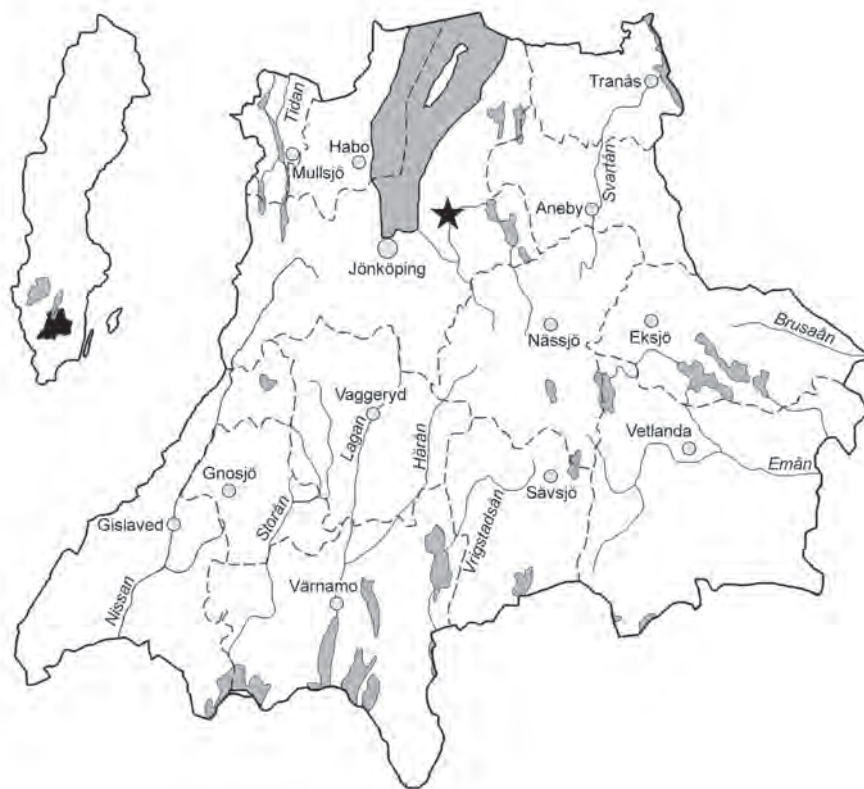
Antikvarisk medverkan i samband med
restaurering av en ängslada

*Järsnäs socken i Jönköpings kommun,
Jönköpings län*

Lilla Björkudden

Antikvarisk medverkan i samband med
restaurering av en ängslada

Järsnäs socken i Jönköpings kommun,
Jönköpings län

Rapport och foto: Anders Franzén
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

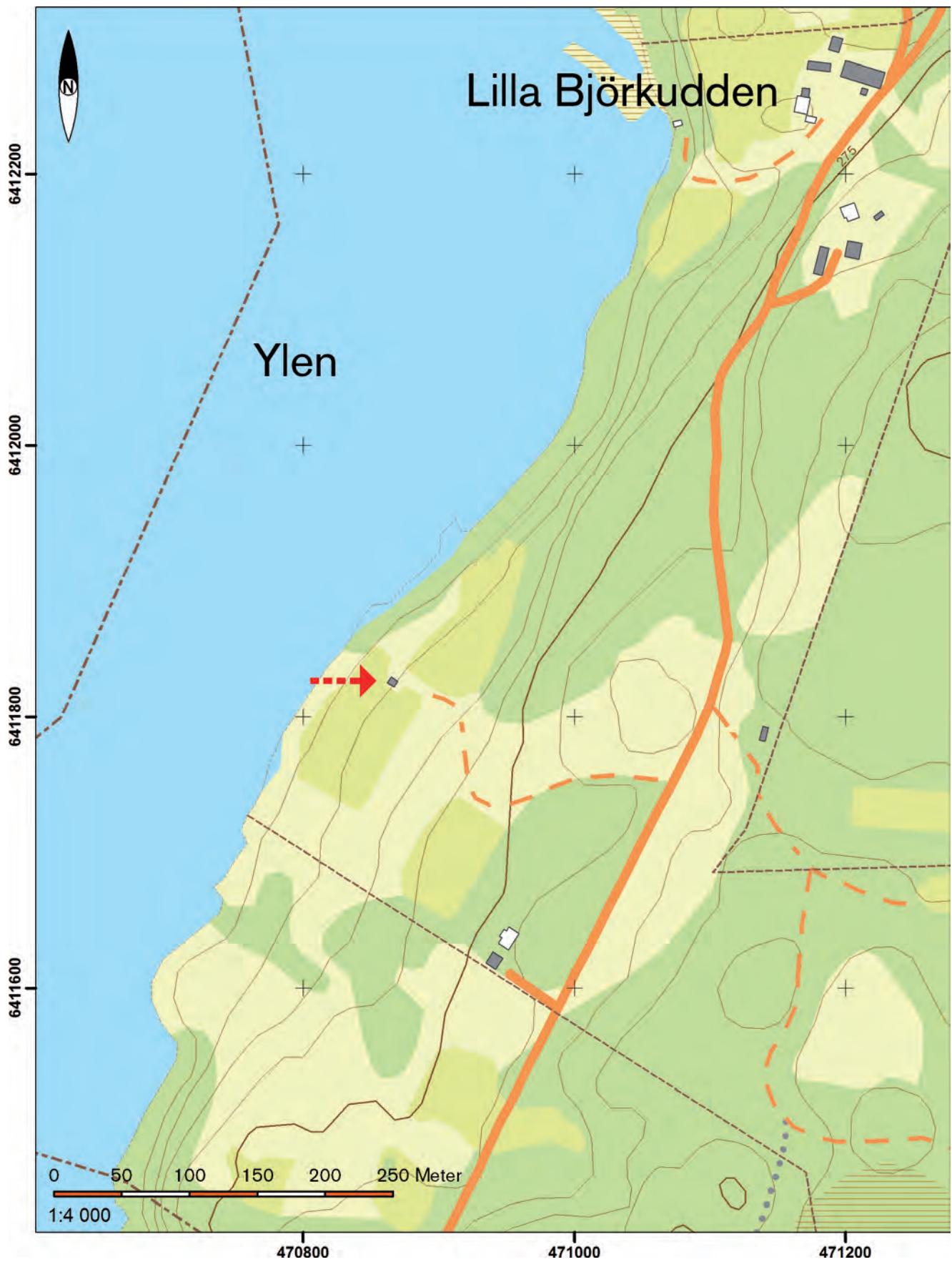
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2015

Innehåll

Inledning.....	5
Syfte	5
Historik.....	5
Allmänt	5
Lilla Björkudden.....	6
Beskrivning inför åtgärder.....	8
Beskrivning av vidtagna åtgärder	9
Harvpinnar.....	10
Sammanfattning.....	11
Administrativa uppgifter.....	12
Referenser.....	12
Tryckta källor och litteratur.....	12
Otryckta källor.....	12
Arkiv.....	12

Utdrag ur digitala fastighetskartan.

Inledning

Länsstyrelsen lämnade i beslut den 28 oktober 2014 bidrag till restaurering av en ängslada på Lilla Björkudden 2:2 i Järnäs socken. Beslutet stadgade att arbetena skulle följas av antikvarisk medverkan. Byggherren har valt att anlita Jönköpings läns museum för denna medverkan. Handläggare har varit antikvarie Anders Franzén som även sammanställt föreliggande rapport, som sammanfattar vad som framkom vid arbetena.

Arbetena genomfördes under perioden oktober 2014 till juni 2015.

Syfte

Syftet med åtgärderna var att ta ett helhetsgrepp på ängsladan, d.v.s. justera byggnadens grund, reparera timmerstommen och golvet samt att ordna en lucka för dörröppningen. Ett byte av yttertakets planerades också, men detta fick avvaktas.

Den antikvariska medverkans syfte var att dokumentera åtgärderna och att ge råd beträffande detaljutförandet. Målet var att skapa en så autentisk och oförändrad ängslada som möjligt.

Historik

Allmänt

Ängslador i allmänhet användes i bondesamhället som en praktisk lösning i samband med bärgning av höskörden på perifert belägna ängsmarker. Sommaren var – i kontrast till vintern – en hektisk tid med exempelvis jordbearbetning, sådd, höbärgning och skörd. För att om möjligt skjuta upp hemtransporten av höet från tiden för höbärgningen till vinterhalvåret lagrade man det tillfälligt i enkla ängslador, som var belägna i anslutning till de perifera ängarna. När vintern kom kunde man härigenom transportera det under lugnare former. Dessutom var det ofta bättre väglag under vintern när vägarna var tillfrusna. Man kunde också transportera höet på en släde som dessutom kunde dras på isarna.

Senare tids forskning visar att det funnits ängslador i stora delar av Småland, men att de tycks ha varit vanligare i de östra delarna. En diffus gräns går genom Jönköpings län i nord-sydlig riktning från Vätterns östra strand ner till Värnamotrakten.

Utöver den geografiska aspekten kan man också identifiera två olika typer av ängslador. Den äldre typen består av en timmerstomme och är försedd med en ingång på en av gavlarna. Den yngre typen, som tycks härröra från tiden efter första världskriget, har en regelstomme och en fasad av slät panel. Dessa ängslador har en större port på vardera långsidan.

Ängsladorna i Jönköpings län kan delas in i två huvudgrupper. De timrade (överst) och de av regelverk (nedan).

Lilla Björkudden

Den aktuella ängsladan är belägen några hundra meter från Lilla Björkuddens gårdsbebyggelse vid sjön Ylens östra strand. Ladan ligger i ett hävdat landskap med skog på håll. Från ängsladan finns en hänförande utsikt över sjön.

Ängslador var ofta anspråkslösa byggnader i byns utkanter och det är därför svårt att närmare klarlägga enskilda ladors historia. När Stora och Lilla Björkudden skulle genomgå en lantmäteriför-

År 1777 upprättades en karta (till höger), som visar området för den aktuella ängsladan. Kartan anger emellertid ingen ängslada i kartbilden. För storskifteskartan från 1780 (ovan) råder samma förhållande. Här har den ungefärliga platsen för den aktuella ladan angetts med en pil (Lantmäteriet, Järsnäs socken: 06-jän-12 respektive 06-jän-16).

rättning 1777 karterades delar av byarnas marker. Den upprättade kartan visar troligen ett område som är identiskt med det som den aktuella ängsladan är beläget på. Det klassificerades som betesmark och benämns i texten "5. Till Lilla Björkudden stenig gräsmark" (Järsnäs socken, akt 06-jän-12). Det finns inga byggnadsmarkeringar på kartan.

På den karta som upprättades i samband med laga skifte på 1880-talet finns ängslador markerade. Den röda pilen visar med all sannolikhet den aktuella ladan (Lantmäteriet, Järnäs socken: 06-jän-69).

År 1780 företogs storskifte i Lilla Björkudden och ytterligare en karta upprättades (Järnäs socken, akt 06-jän-16). Denna visar hela byns område. Det område som tycks sammanfalla med den aktuella ängsladans benämns i dessa handlingar: "19. En åkerlycka" omgivet av en större hage. Kartan visar flera byggnadsmarkeringar på gårdstunet, men inte vid den nämnda åkerlyckan.

Laga skifte genomfördes i byn 1881–83 och en ny karta upprättades även då (Järnäs socken, akt 06-jän-69). Denna karta visar ett par byggnadsmarkeringar, som bör tolkas som ängslador ett stenkast från sjöstranden. En av dem är troligen identisk med den nu aktuella ladan. Denna lada är belägen på en ägofigur som kallas "Söra ängen" (nr 364). Strax norr och söder om ladan finns två små åkrar. Detta torde vara ett starkt bevis för att den aktuella ladan var belägen på sin plats åtminstone redan 1881. Så långt de uppgifter som går att erhålla från det äldre kartmaterialet.

I samband med arbetena lät fastighetens ägare utföra en dendrokronologisk analys vid Lunds universitet, Kvartärgeologiska avdelningen, av sju timmerstockar. Analysen utfördes av laboratorieföreståndare Hans Linderson.

Analysen visade att ett prov inte kunde dateras, att flertalet stockar var fällda vintern 1709/10 och attnockåsen var fälld följande vinter. Resultaten var övertygande, men inte helt säkra. Med all sannolikhet uppfördes ladan således i början av 1710-talet.

Del av väggtimret med en rännknut.

Ovan: Den östra gaveln med ingången.
Till höger: Ladans konstruktion med timmerväggar, och mångåstak.

Nedan: Detalj av den norra väggen med pannplåttaket.

Ovan: Fabriksstämpel på takets korrugerade plåt.
Till höger: Spår av gåtar i stocken över ingången.
Nedan: I ladan påträffades bland annat en mängd hässjöstörrar.

Beskrivning inför åtgärder

Den aktuella ängsladan är belägen strax öster om sjön Ylen. Den ligger på en bergsknalle med berg i dagen och eftersom byggnadsplatsen är kuperad bärs den västra delen av byggnaden upp av en hög stensockel, som delvis är kallmurad, delvis murad med bruk. De mittre delarna av långsidorna saknar sockel.

Byggnadens stomme utgörs av barkat rundtimmer med korsknutar. Knutarna är enkla rännknutar. De nedre delarna av stommen har omfattande rötskador. I öster finns en öppning som saknar lucka.

Taket utgörs av ett mångåstak, vilket indikerar att byggnaden ursprungligen haft ett halmtak. Underst, mot åsarna finns kompletterande trolor och bräddor som tillkommit som ett underlag för ett delvis bevarat sticktak. Ovanpå detta ligger ett tak av galvaniserad, sinuskorrugerad plåt på det södra takfallet och så kallad pannplåt på det norra. På plåtens undersida finns stämplat "Stockholms.... Fabrik" – troligen Stockholms Galvaniseringsfabrik AB.

Invändigt finns ett rötskadat golv av rundvirke. I byggnaden påträffades hässjöstörrar och det som antagits vara träpinnar till en harv.

Översikt när arbetena påbörjats och ladan lyfts för att komma åt de nedre, rötskadade timmervarven. Hitom ladan står Lennart Johnsson som fungerade som projektledare.

Beskrivning av vidtagna åtgärder

Inför reparationerna stabiliserades och höjdes byggnaden för att komma åt de nedre stockvarven. Härvid användes domkrafter, underlägg och spännband. Skadorna i sockelmuren mot väster lagades i med nedrasade stenar. Stockar som generellt var dåliga kasserades och byttes ut mot nya av rundtimmer. Utformningen men enkla rännknutar bibehölls och kopierades. Delvis kunde återanvänt virke användas.

Inför arbetena fanns det bara en håltagning i den östra gavelväggen. Lucka saknades och av de vertikala gåtarna fanns bara spår i den överliggande stocken. Inför beslutet hur tillstängningen skulle ordnas fördes diskussioner i olika riktningar. En ålderdomlig typ av stängning är när man låter öppningens sidor förses med gåtar (stödjande stolpar) och att man sedan trär klena stockar med kluvna ändar mellan dessa. Det fanns inga säkra belägg för att denna konstruktion avvänts här. Det andra alternativet var att placera två gåtar vid öppningens sidor och på en av dem hänga en brädlucka på

Ovan: Här har ladan lyfts med domkrafter och timmerbyte pågår.

Till vänster: Det sydöstra hörnet med tak av sinuskorrugerad plåt. Taket planeras att förses med halm, men detta ingick inte i denna etapp.

Ovan: Den rekonstruerade dörren efter förebild från andra ängslador.

Till höger: Den restaurerade ängsladan sedd från söder. Lägg märke till den nyuppsatta hankgårdsgården i bakgrunden.

Nedan: Interiör med rekonstruerat golv.

gångjärn. Slutligen valdes den senare lösningen. För att inte verka ny återanvändes äldre gångjärn och brädor till luckan på ett lyckat sätt.

Det gamla golvets rundtimmer återanvändes delvis och kompletterades med nytt. Golvet lades på nya golvbjälkar av rundtimmer. Bjälkarna lades upp på stenar, som tidigare.

Utöver de åtgärder som preciserades i restaureringsprogrammet uppfördes en hankgårdsgård kring ängsladan.

Harvpinnar

Inför arbetena påträffades pinnar i ladan. Först var det svårt att förklara deras funktion, men de bör ha varit pinnar till en pinnharv. Desto mer intressant blev fyndet när man prövade att koppla ihop det med spår i den utvändiga timmerväggen. Där finns ingröpningar vid stockens kvistar och det är möjligt att man utvunnit harvpinnar på detta sätt. Härigenom har harvpinnarna kunnat erhålla det ”huvud” som är nödvändigt för att de skall fungera.

Ovan: Den restaurerade ängsladan med den justerade socken.

Till höger: Harvpinnen som tycks vara uthuggen ur väggtimmeret.

Sammanfattning

Genom de företagna arbetena har ängsladan restaurerats på ett varmsamt sätt. I första hand har sockeln, timmerstommen och golvet lagats samt en ny lucka ordnats.

I samband med arbetena utfördes även en dendrokronologisk analys av timret, vilken med stor sannolikhet daterar ängsladan till början av 1700-talet.

Ovan: Det färdiga resultatet med den närmaste omgivningen.

Till höger: En av de harvpinnar som påträffades i ladan.

Nedan: Ett exempel på en harv med lösapinnar (Jönköpings läns museums arkiv).

Ängsladan, den nya hankärdsgården och den hänförande utsikten över sjön Ylen.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr:	434-1758-2013
Jönköpings läns museums dnr:	284/2014
Byggherre:	Weine Fridell, Lilla Björkudden
Projektledare:	Lennart Johnsson
Entreprenör:	Eko Byggnadsvård Högländet/ Petra Ensjö Einarson, Lennart Johnsson samt egen regi
Rapportansvarig:	Anders Franzén
Antikvarisk medverkan:	Anders Franzén
Län:	Jönköpings län
Kommun:	Jönköpings kommun
Socken:	Järsnäs socken
Slutbesiktning:	16 och 17 juni 2015
Fastighetsbeteckning:	Lilla Björkudden 2:2

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor och litteratur

Franzén, Anders (2013). Ängsladan i landskapet : inventering av ängslador i Jönköpings län med särskild tyngdpunkt i Nässjö, Vetlanda och Eksjö kommuner. Byggnadsvårdsrapport 2013:53, Jönköpings läns museum

Otryckta källor

Einarson, Petra Ensjö (2012). Ängsladan på Lilla Björkudden vid Ylen. (Förslag till restaurering).

Arkiv

Jönköpings läns museum, topografiska arkivet.

Lantmäterimyndighetens arkiv: Lantmäterihandlingar:

Delning, 06-jän-12

Storskifte, 06-jän-16

Laga skifte, 06-jän-69

Länets äldsta daterade ängslada är belägen i Järsnäs socken och den restaurerades 2014. Föreliggande rapport sammanfattar vad som framkom vid arbetena.